Architektura demokratycznej odporności w świetle koncepcji Jasona Stanleya

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Artykuł analizuje wielowymiarowy model ochrony demokracji przed zagrożeniami totalitarnymi. Autor podkreśla, że skuteczna odporność nie wynika jedynie z zapisów konstytucyjnych, lecz z synergii trzech poziomów: instytucjonalnego ograniczania władzy, społecznej zdolności do pokojowego sprzeciwu oraz materialno-kulturowych warunków funkcjonowania obywateli. Kluczowym elementem jest rozróżnienie między rywalizacją polityczną a działaniami antypluralistycznymi. Tekst przywołuje koncepcję „demokracji walczącej" Karla Loewensteina, wskazując na konieczność stosowania zasady proporcjonalności w działaniach obronnych, aby instrumenty ochrony nie stały się narzędziami arbitralnej dominacji. Całość stanowi próbę stworzenia modelu łączącego prawo, socjologię i psychologię w celu zabezpieczenia fundamentów pluralizmu przed radykalizacją.

The article analyzes a multidimensional model for protecting democracy against totalitarian threats. The author emphasizes that effective resilience does not result solely from constitutional provisions, but from the synergy of three levels: the institutional limitation of power, the social capacity for peaceful opposition, and the material-cultural conditions of citizens' functioning. A key element is the distinction between political competition and anti-pluralist activities. The text invokes Karl Loewenstein's concept of 'militant democracy,' pointing to the necessity of applying the principle of proportionality in defensive actions so that protection instruments do not become tools of arbitrary dominance. The whole constitutes an attempt to create a model combining law, sociology, and psychology to secure the foundations of pluralism against radicalization.

Artykuł analizuje problematykę demokratycznej samoobrony w obliczu zagrożeń faszystowskich, stawiając tezę, że skuteczna ochrona pluralizmu wymaga modelu wielowymiarowego. Autor argumentuje, że sama otwartość systemu nie może oznaczać

bezbronności wobec sił dążących do jego likwidacji, jednakże instrumenty walki z autorytaryzmem nie mogą stać się narzędziami arbitralnej dominacji władzy. Rozwiązaniem tego paradoksu jest synteza trzech poziomów odporności: instytucjonalno-prawnego (opartego na teorii proporcjonalności Roberta Alexy'ego i koncepcji 'demokracji walczącej' Karla Loewensteina), społeczno-organizacyjnego oraz kulturowo-materialnego. Tekst dowodzi, że bezpiecznikiem przed nadużyciami państwa jest rygorystyczne stosowanie testów proporcjonalności oraz uznanie moralnego roszczenia prawa do sprawiedliwości, co pozwala odróżnić legalność formalną od ustawowego bezprawia. Całość uzupełnia analiza strategii pokojowego oporu (Gene Sharp, Erica Chenoweth), wskazując na strukturalną zależność władzy od współdziałania obywateli i wyższą skuteczność metod non-violent w budowaniu trwałych zmian politycznych.

SŁOWA KLUCZOWE

demokratyczna odporność | militant democracy | zasada proporcjonalności | demokracja walcząca | prawo ważenia zasad | pokojowy opór | strukturalna zależność władzy | formuła wagi Roberta Alexy'ego | reguła 3,5 procent Chenoweth | paradoks tolerancji | instytucjonalno-społeczna struktura ochrony | metody działania bez przemocy | nakazy optymalizacyjne | antpluralistyczna ideologia

Wielowymiarowy model ochrony demokracji przed faszyzmem

Tama przeciwko faszyzmowi. Demokratyczna samoobrona, konstytucyjna proporcjonalność, społeczna odporność i pokojowe strategie przeciwdziałania autorytaryzmowi

Demokratyczna samoobrona jako problem wielodyscyplinarny. Od instytucjonalnego ograniczania władzy do ochrony ludzkiej podmiotowości

Historyczne doświadczenie faszyzmu stawia przed współczesną teorią państwa zasadnicze pytanie: w jaki sposób społeczeństwo demokratyczne może skutecznie przeciwdziałać organizacjom, praktykom i ideologiom dążącym do ograniczenia pluralizmu, nie przekształcając przy tym

własnych instrumentów ochronnych w mechanizmy arbitralnej dominacji. Problem ten nie znajduje rozwiązania w samym postulacie stanowczego reagowania na przejawy autorytaryzmu, gdyż sposób organizacji takiej reakcji może stać w sprzeczności z wartościami, których ma ona chronić. Podobnie odwołanie do nieograniczonej tolerancji nie rozstrzyga trudności związanych z działalnością grup wykorzystujących demokratyczne swobody do podważania praw innych uczestników wspólnoty. Konieczne jest zatem stworzenie modelu łączącego prawo konstytucyjne, teorię demokracji, psychologię społeczną, socjologię organizacji, ekonomię polityczną oraz naukę o pokojowym rozwiązywaniu konfliktów.

Kluczowe znaczenie ma odróżnienie przeciwdziałania faszyzmowi od zwyczajnej rywalizacji partyjnej. System demokratyczny zakłada możliwość reprezentowania sprzecznych programów gospodarczych, kulturowych i społecznych, a także publicznego kwestionowania decyzji rządzących. Właśnie dlatego ochrony demokracji nie można utożsamiać z zabezpieczaniem konkretnego obozu politycznego przed utratą władzy. Jej przedmiotem są raczej warunki umożliwiające wszystkim uczestnikom korzystanie z określonych wolności, podleganie jednolitym standardom odpowiedzialności i pokojowe rozstrzyganie konfliktów. Z tej perspektywy fundamentalne staje się rozróżnienie pomiędzy przeciwnikiem politycznym, którego stanowisko może być przedmiotem ostrej krytyki, a organizacją faktycznie stosującą przemoc lub totalitarne metody ograniczania praw. W naukach społecznych istotne jest ponadto ustalenie, że odporność demokratyczna nie jest wyłącznie właściwością zapisaną w konstytucji.

Instytucje prawne funkcjonują w określonym środowisku społecznym, którego uczestnicy dysponują odmiennymi zasobami, doświadczeniami i możliwościami oddziaływania. Nawet rozbudowany system norm może zostać osłabiony, jeśli niezależne organy nie są zdolne do wykonywania swoich kompetencji, a obywatele nie mają realnych możliwości korzystania z przyznanych im uprawnień. Z drugiej strony silne organizacje obywatelskie nie zastąpią konstytucyjnych gwarancji prawnych, gdyż ich działalność wymaga przewidywalnych procedur i ochrony przed arbitralnymi sankcjami. Oba porządki są od siebie zależne, tworząc instytucjonalno-społeczną strukturę demokratycznej odporności. W tym kontekście użyteczne staje się rozróżnienie trzech komplementarnych poziomów ochrony.

Pierwszy dotyczy normatywnego i instytucjonalnego ograniczania władzy – obejmuje podział kompetencji, niezależność sądownictwa, ochronę praw podstawowych i konstytucyjną kontrolę legislacji. Drugi odnosi się do społecznej zdolności organizowania sprzeciwu, tworzenia autonomicznych instytucji, pokojowej mobilizacji i przedstawiania niezależnych analiz. Trzeci obejmuje materialne i kulturowe warunki demokracji: dostęp do wiedzy, bezpieczeństwo ekonomiczne, odpowiedzialność mediów oraz możliwość uczestniczenia w zbiorowym

rozwiązywaniu problemów. Żaden z tych poziomów nie zapewnia pełnej odporności samodzielnie; dopiero ich współdziałanie ogranicza prawdopodobieństwo trwałej monopolizacji władzy. Rozważania te wiążą się bezpośrednio z procesowym modelem Roberta Paxtona.

Jeżeli rozwój faszyzmu wymaga stworzenia ruchu, jego zakorzenienia społecznego, uzyskania dostępu do państwa, sprawowania władzy i ewentualnej dalszej radykalizacji, to demokratyczna odporność nie może ograniczać się jedynie do reagowania na już ustanowioną dyktaturę. Szczególne znaczenie ma rozpoznawanie warunków społecznych i organizacyjnych, w których antypluralistyczna ideologia zyskuje zdolność realnego działania. Nie oznacza to jednak, że każde stadium radykalizacji uzasadnia identyczne środki prawne. Właśnie dlatego instrumenty ochronne muszą być dostosowane do rzeczywistych zagrożeń i podlegać zasadzie proporcjonalności.

Demokracja walcząca i zasada proporcjonalności jako bezpieczniki pluralizmu

Karl Loewenstein. Demokracja zdolna do obrony i konstytucyjny paradoks tolerowania nietolerancji

Jednym z najważniejszych źródeł współczesnej refleksji nad demokratyczną samoobroną pozostaje dorobek Karla Loewensteina, a w szczególności jego dwuczęściowe opracowanie Militant Democracy and Fundamental Rights z 1937 roku. Loewenstein analizował doświadczenia międzywojennej Europy, gdzie ruchy faszystowskie wykorzystywały procedury polityczne, wolność organizowania się i propagandę do osłabiania systemów demokratycznych. Zasadniczy problem polegał na tym, że demokratyczna otwartość stawała się narzędziem w rękach organizacji, których rzeczywistym celem było zniesienie samej demokracji.

Kluczowe jest to, że Loewenstein koncentrował się na praktycznym sposobie działania faszyzmu, a nie tylko na jego deklarowanej doktrynie. W swojej analizie podkreślał rolę propagandy, dyscypliny organizacyjnej, operowania emocjami zbiorowymi oraz zdolności do destabilizowania instytucji liberalnych.

Niektóre z jego sformułowań, zwłaszcza teza o faszyzmie jako technice politycznej, wymagają jednak ostrożności interpretacyjnej. Późniejsze badania Griffina, Gentilego i Paxtona wskazują bowiem, że faszyzm posiadał istotny fundament ideologiczny: ultranacjonalizm, mit odrodzenia i konkretną wizję wspólnoty. Wartość koncepcji Loewensteina nie polega więc na wykluczeniu z faszyzmu kategorii ideologii, lecz na rozpoznaniu, jak ruch ten wykorzystuje proceduralne właściwości demokracji przeciwko jej normatywnym podstawom.

Z perspektywy współczesnego konstytucjonalizmu szczególne znaczenie ma idea militant democracy, określana w polskiej literaturze jako demokracja walcząca lub demokracja zdolna do obrony. Opiera się ona na przekonaniu, że system demokratyczny nie musi zapewniać nieograniczonej ochrony organizacjom, których działalność zmierza do likwidacji praw i swobód innych obywateli. Nie oznacza to jednak przyzwolenia na zakazywanie wszelkich radykalnych stanowisk czy prowadzenie politycznej kontroli poglądów. Należy bowiem odróżnić prawo do kwestionowania ustroju od organizowania przemocy i stosowania metod totalitarnych.

Ważnym problemem pozostaje ryzyko przekształcenia instrumentów samoobrony w narzędzia ograniczania pluralizmu. Ustawodawca może formułować szerokie zakazy pod pretekstem ochrony bezpieczeństwa i konstytucji, by następnie uderzyć w prawomocnych przeciwników politycznych. W takim scenariuszu mechanizm stworzony do walki z autorytaryzmem zaczyna odtwarzać jego główną cechę: arbitralne rozróżnianie dopuszczalnych i niedopuszczalnych uczestników wspólnoty. Dlatego skuteczna demokracja zdolna do obrony wymaga niezależnej kontroli sądowej, określoności przepisów i rzetelnej oceny rzeczywistego zagrożenia.

Wartość poznawczą ma tu również różnorodność rezultatów międzywojennych demokracji. Loewenstein analizował m.in. przypadek Finlandii, która mimo poważnych napięć uniknęła zarówno faszystowskiej, jak i bolszewickiej dyktatury. Dowodzi to, że głęboki kryzys społeczny czy wzrost radykalizmu nie muszą prowadzić do upadku demokracji w sposób deterministyczny. Wynik zależy od struktury instytucji, decyzji elit, organizacji społecznej i sposobu wykonywania prawa.

Współczesna refleksja nad demokracją walczącą musi zatem rozpoznawać dwa rodzaje zagrożeń. Pierwsze to niezdolność instytucji do reakcji na organizacje stosujące przemoc i metody antydemokratyczne. Drugie to ryzyko nadmiernego rozszerzenia kompetencji ochronnych, co może pozwolić władzy na ograniczanie pokojowej opozycji. Oba mechanizmy osłabiają pluralizm, choć ich przyczyny są odmienne.

W tym miejscu szczególnej wartości nabiera filozofia prawa Roberta Alexy'ego. Jego dorobek stanowi jedno z najważniejszych współczesnych uzupełnień refleksji nad granicami demokratycznej samoobrony. Szczególne znaczenie mają prace Theorie der juristischen Argumentation (1978) oraz Theorie der Grundrechte (1985), a także późniejsze opracowania dotyczące proporcjonalności i relacji między prawem a moralnością.

Alexy rozwija teorię racjonalnego uzasadniania rozstrzygnięć w sytuacjach kolizji praw i zasad konstytucyjnych. Jego refleksja nie ogranicza się do ochrony konkretnej wartości moralnej, lecz obejmuje analizę struktury argumentacji podlegającej publicznej kontroli. Podstawowym elementem tej teorii jest rozróżnienie między regułami a zasadami prawnymi. Reguły wyznaczają

konkretne wymagania, które w danych warunkach muszą zostać spełnione. Zasady natomiast mają charakter nakazów optymalizacyjnych – wymagają realizacji określonego dobra w najwyższym możliwym stopniu, z uwzględnieniem ograniczeń faktycznych i prawnych. Ta odrębność jest kluczowa dla rozstrzygania konfliktów: podczas gdy konflikt reguł wymaga ustalenia pierwszeństwa lub nieważności normy, kolizja zasad nie musi prowadzić do trwałego usunięcia jednej z nich z porządku prawnego.

Obowiązek ochrony wolności przy jednoczesnym zwalczaniu nienawiści

W tym miejscu ujawnia się szczególna użyteczność koncepcji Alexy'ego w kontekście przeciwdziałania faszyzmowi. Państwo demokratyczne ma bowiem obowiązek ochrony wolności wypowiedzi i zrzeszania się, a jednocześnie powinno przeciwstawić się określonym formom przemocy, nawoływaniu do nienawiści oraz działalności organizacyjnej naruszającej podstawy ustroju.

Proporcjonalność jako zapora przed arbitralnością władzy

W sytuacji kolizji nie wystarcza mechaniczne przyznanie jednej wartości absolutnego pierwszeństwa w każdym przypadku. Konieczne jest ustalenie rzeczywistej intensywności zagrożenia, zakresu ingerencji w prawa oraz dostępnych środków pozwalających osiągnąć odpowiedni poziom ochrony. Właśnie na tym polega znaczenie teorii zasad jako nakazów optymalizacyjnych, których zastosowanie wymaga argumentacji odwołującej się do faktów, prawa i uzasadnienia normatywnego. Teoria Alexy'ego nie oznacza jednak, że każde prawo może zostać dowolnie ograniczone przez powołanie się na konkurencyjną wartość. Zakres dopuszczalnych ograniczeń zależy od struktury konkretnego porządku konstytucyjnego, rodzaju chronionego prawa i odpowiednich norm zakazujących określonych ingerencji. Niektóre gwarancje mają charakter szczególnie silny, a określone zakazy mogą być rozumiane jako wykluczające ważenie w zwyczajnym znaczeniu. Dlatego proporcjonalność nie może pełnić funkcji ogólnego uzasadnienia arbitralnego poświęcania praw jednostki ze względu na doraźną korzyść polityczną.

W kontekście historycznych doświadczeń faszyzmu szczególnie istotna jest możliwość wykorzystania koncepcji Alexy'ego do krytycznej analizy argumentów odwołujących się do

bezpieczeństwa narodu. Państwo może przedstawiać określone zagrożenie jako wyjątkowo poważne, lecz samo odwołanie do bezpieczeństwa nie powinno zwalniać z obowiązku ustalenia, czy rzeczywiście istnieją przesłanki do ingerencji. Jeśli ograniczenie wolności zgromadzeń, działalności organizacyjnej albo dostępu do informacji ma służyć ochronie porządku demokratycznego, należy wykazać rzeczywisty związek pomiędzy proponowanym środkiem a deklarowanym celem. W przeciwnym razie język bezpieczeństwa może zostać przekształcony w instrument nieograniczonego rozszerzania kompetencji władzy.

Właśnie ten problem stanowi punkt styczny pomiędzy Alexy'm a wcześniejszą refleksją Ronalda Dworkina. Obaj autorzy odrzucają redukowanie prawa do mechanicznego stosowania przepisów, dostrzegając znaczenie zasad i normatywnego uzasadnienia rozstrzygnięć. Nie reprezentują jednak identycznych modeli argumentacji: Dworkin koncentruje się przede wszystkim na prawach jednostki, integralności porządku prawnego i interpretacji jego zasad, natomiast Alexy rozwija bardziej sformalizowaną teorię proporcjonalności i ważenia. Ich konfrontacja wyjaśnia, dlaczego ochrona demokratycznych praw wymaga zarówno silnych standardów materialnych, jak i odpowiednich procedur uzasadniania koniecznych ograniczeń.

Zasada proporcjonalności u Alexy'ego: trzy poziomy racjonalnej kontroli instrumentów przeciwdziałania faszyzmowi

Najbardziej doniosłym składnikiem teorii praw podstawowych Alexy'ego pozostaje zasada proporcjonalności, obejmująca przydatność, konieczność i proporcjonalność w ścisłym znaczeniu. Jej istotą jest stworzenie uporządkowanego sposobu kontrolowania ingerencji w prawa jednostki, szczególnie gdy ustawodawca powołuje się na potrzebę ochrony dobra publicznego. Nie jest to wyłącznie techniczna metoda sądowa; jej zastosowanie wymaga rozpoznania relacji pomiędzy faktami, celami państwa a normatywną wagą chronionych wartości. Dzięki temu teoria proporcjonalności może pełnić funkcję ochronną wobec politycznych prób przedstawiania bezpieczeństwa jako nieograniczonego upoważnienia do ograniczania wolności.

Pierwszy etap, test przydatności, wymaga ustalenia, czy zastosowany środek rzeczywiście przyczynia się do realizacji prawomocnego celu. Jeśli państwo ogranicza określoną formę wypowiedzi w imię ochrony przed przemocą polityczną, powinno wykazać związek pomiędzy ingerencją a zagrożeniem. Samo przedstawienie abstrakcyjnego celu nie wystarcza. W szczególności nie można zakładać, że arbitralne tłumienie debaty naukowej o faszyzmie zwiększa społeczną odporność na propagandę totalitarną, gdyż mogłoby ono ograniczać możliwość rozpoznawania historycznych i ideologicznych mechanizmów tego zjawiska.

Drugi etap to test konieczności, który bada możliwość osiągnięcia porównywalnego poziomu ochrony za pomocą środków mniej dolegliwych. Przykładowo, jeśli zagrożenie wynika z konkretnych zachowań naruszających bezpieczeństwo uczestników zgromadzenia, należy rozważyć, czy środki organizacyjne lub sankcje wobec sprawców nie pozwolą osiągnąć celu bez całkowitego zakazywania pokojowej demonstracji. Rozumowanie to nie przesądza o wyniku konkretnej sprawy, gdyż zagrożenia różnią się skalą i charakterem, lecz wskazuje na obowiązek odróżnienia ochrony przed faktyczną przemocą od prewencyjnego ograniczania praw osób niewinnych.

Trzeci etap obejmuje proporcjonalność w ścisłym znaczeniu, czyli ocenę relacji pomiędzy stopniem ingerencji a znaczeniem realizowanego dobra. To tutaj najwyraźniej ujawnia się teoria ważenia zasad Alexy'ego. Nie wystarczy bowiem ustalenie, że środek jest przydatny i nie ma mniej uciążliwej alternatywy, jeśli intensywność ograniczenia pozostaje niewspółmierna wobec osiąganej korzyści. Konieczne jest przedstawienie argumentacji pozwalającej ocenić, czy ochrona danego dobra rzeczywiście uzasadnia określony uszczerbek dla wolności jednostki.

Zasada proporcjonalności jako bezpiecznik przed arbitralnością państwa

Alexy rozwija tę relację w formie prawa ważenia, zgodnie z którym im głębsza ingerencja w jedną zasadę, tym silniejsze musi być uzasadnienie realizacji zasady konkurencyjnej. W kontekście walki z faszyzmem szczególna wartość tego modelu tkwi w możliwości stopniowania instrumentów ochronnych. Publiczna edukacja historyczna, niezależne dokumentowanie propagandy, reagowanie na indywidualne przestępstwa, ograniczenia działalności organizacyjnej czy ewentualne rozwiązanie partii politycznej to działania o zasadniczo odmiennej intensywności ingerencji w prawa. Nie można zakładać, że wszystkie są jednakowo dopuszczalne w każdej sytuacji; każda z tych form wymaga odrębnych przesłanek prawnych i uzasadnienia. Szczególnie daleko idące ograniczenia działalności organizacyjnej powinny być ściśle powiązane z wykazanymi zagrożeniami oraz konstytucyjnymi warunkami ich zastosowania. Zasadnicze znaczenie ma tutaj odróżnienie proporcjonalności od zwyczajnego rachunku politycznych korzyści. Alexy nie traktuje praw podstawowych jako dóbr, które można dowolnie poświęcać w zamian za wzrost poparcia dla rządu czy poprawę efektywności administracji.

Ważenie zasad dotyczy odpowiednio uzasadnionych racji konstytucyjnych, a jego struktura wymusza poszanowanie rzeczywistego charakteru chronionych praw. Jeśli państwo przedstawia ograniczenie wolności słowa jako konieczne dla uniknięcia politycznej krytyki, nie wskazuje tym samym automatycznie celu, który mógłby uzasadniać ingerencję. Dlatego proporcjonalność

powinna być stosowana w ramach wcześniej ustalonej struktury konstytucyjnej, a nie służyć jako technika legitymizowania dowolnych decyzji. Interesująca pozostaje relacja między teorią zasad Alexy'ego a art. 31 ust. 3 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Przepis ten określa warunki ograniczania praw konstytucyjnych, obejmujące ustawową podstawę ingerencji, konkretne cele oraz wymóg konieczności w demokratycznym państwie, przy jednoczesnym zakazie naruszania istoty wolności i praw. Konstrukcja ta wpisuje się w europejską tradycję kontroli proporcjonalności, choć nie należy jej w pełni utożsamiać z filozoficzną teorią Alexy'ego. Polski konstytucjonalizm wyrasta z własnych źródeł dogmatycznych i orzeczniczych, a stosowanie proporcjonalności jest związane z konkretnym brzmieniem przepisów oraz instytucjonalną strukturą państwa.

Koncepcja ta stanowi istotne uzupełnienie Loewensteinowskiej idei demokracji zdolnej do obrony. Podczas gdy Loewenstein wskazuje na potrzebę skutecznego przeciwdziałania działaniom zmierzającym do likwidacji pluralizmu, Alexy umożliwia ocenę, czy środki podejmowane w tym celu są odpowiednio uzasadnione i nie prowadzą do nadmiernego ograniczania praw. Właśnie to połączenie ma znaczenie zasadnicze: demokracja nie powinna pozostawać bezbronna wobec rzeczywistej przemocy politycznej, ale nie może również przejmować arbitralnych metod działania jako zwyczajnego instrumentu własnego bezpieczeństwa.

Formuła wagi jako narzędzie przejrzystości i kontroli empirycznej

W późniejszej refleksji Robert Alexy podjął próbę bardziej szczegółowego uporządkowania procesu ważenia zasad za pomocą tzw. formuły wagi (Weight Formula). Jej celem nie było stworzenie automatycznego mechanizmu, który zastąpiłby argumentację prawniczą matematycznym rozstrzygnięciem, lecz wyodrębnienie podstawowych składników oceny, by ich znaczenie stało się jawne i podlegało racjonalnej kontroli. Kluczowe elementy tej struktury to intensywność ingerencji w dane prawo, abstrakcyjna waga kolidujących zasad oraz wiarygodność przesłanek empirycznych uzasadniających rozstrzygnięcie. Alexy rozwijał tę koncepcję m.in. w artykule Balancing, Constitutional Review, and Representation z 2005 roku oraz w opracowaniach zebranych w Law's Ideal Dimension z 2021 roku.

Z perspektywy interdyscyplinarnej istotne jest włączenie wiarygodności przesłanek empirycznych do struktury rozumowania prawniczego. Jeśli ograniczenie prawa uzasadnia się prognozą wystąpienia niebezpieczeństwa, należy ustalić, na jakich danych opiera się ta prognoza i jaki jest stopień jej wiarygodności. Argumentacja konstytucyjna nie może być zatem całkowicie oderwana od nauk społecznych, statystyki, psychologii czy empirycznej analizy zachowań. Gdy ustawodawca

twierdzi, że dana regulacja ograniczy propagandę przemocy, powinien rozważyć dowody dotyczące rzeczywistej skuteczności instrumentu oraz jego możliwych skutków ubocznych.

Ważnym problemem pozostaje jednak niepewność poznawcza. Nauki społeczne często nie dostarczają jednoznacznych prognoz, ponieważ ludzkie zachowania zależą od wielu zmiennych i mogą zmieniać się w reakcji na samą regulację. Nie oznacza to konieczności rezygnacji z działań prewencyjnych, ale wymaga uwzględnienia stopnia tej niepewności. Waga argumentu odwołującego się do bezpieczeństwa nie może być zatem niezależna od jakości danych, na których oparto ustalenie zagrożenia. Problem ten wiąże się z nadmiernym wykorzystywaniem języka statystycznego w debacie politycznej – przedstawienie zagrożenia za pomocą liczby lub procentu nie gwarantuje wysokiej wiarygodności prognozy. Konieczne jest badanie źródła danych, sposobu ich zbierania, przyjętych definicji i zakresu błędu. W odniesieniu do propagandy faszystowskiej kluczowe jest odróżnienie rzeczywistego wzrostu określonych zachowań od zwiększenia medialnej widoczności pojedynczych wydarzeń. Jeśli dana grupa jest intensywnie przedstawiana jako zagrożenie, odbiorcy mogą zawyżać ocenę prawdopodobieństwa wystąpienia ryzyka, co wyjaśnia teoria heurystyki dostępności.

Formuła wagi nie eliminuje jednak wszystkich problemów rozumowania prawniczego. Przypisywanie prawom i interesom stopni intensywności zależy od oceny normatywnej, a matematyczna postać modelu nie nadaje automatycznie obiektywności przesłankom. Można stworzyć formalnie uporządkowane rozumowanie, którego założenia pozostaną słabo uzasadnione lub ideologicznie stronnicze. Wartość formuły Alexy'ego polega więc na zwiększaniu przejrzystości argumentacji i otwieraniu jej na krytykę, a nie na zastępowaniu odpowiedzialności interpretatora arytmetyką. Interesujące jest w tym kontekście zestawienie podejścia Alexy'ego z krytyką Jürgena Habermasa. Ten ostatni wskazywał na ryzyko przekształcania praw podstawowych w wartości podlegające porównywaniu według względnej użyteczności, co mogłoby osłabiać ich normatywną moc. Alexy odpowiadał, że odpowiednio ustrukturyzowane ważenie nie jest wyjściem poza prawo, lecz racjonalną metodą rozstrzygania kolizji zasad.

Spór ten pozostaje otwarty i ma znaczenie dla współczesnego konstytucjonalizmu, gdyż dotyczy granic sędziowskiej swobody oraz możliwości publicznego uzasadniania decyzji o prawach człowieka. Pojawia się tu również kwestia demokratycznej legitymacji ważenia: jeśli sąd szeroko określa relatywną wagę konkurencyjnych zasad, powstaje pytanie o jego stosunek do ustawodawcy i obywatelskiego procesu decyzyjnego. Alexy w odpowiedzi zaproponował koncepcję argumentacyjnej reprezentacji obywateli – konstytucyjna kontrola zyskuje legitymację poprzez przedstawianie racjonalnie uzasadnionych rozstrzygnięć. Nie jest to zastąpienie demokracji wyborczej rządami sędziów, lecz odmienny sposób uczestniczenia sądów w ochronie praw i

konstytucji. Kluczowa pozostaje tu jakość uzasadnienia, niezależność organu i realna możliwość krytycznej kontroli. Tematykę tę pogłębia opracowanie poświęcone teorii Roberta Alexy'ego, opublikowane przez Fundację Dobre Państwo.

Prawo musi dążyć do sprawiedliwości, by nie stać się ustawowym bezprawiem

W tekście przedstawiono rozróżnienie między regułami a zasadami, trójstopniowy test proporcjonalności oraz formułę ważenia, wskazując na nierozerwalny związek prawa z moralnością. Autor omawia również konstytucyjny spór o ubój rytualny jako przykład kolizji zasad. Publikacja ta stanowi próbę upowszechnienia filozofii prawa w obywatelskiej przestrzeni debaty, choć szczegółowe ustalenia bibliograficzne i doktrynalne warto weryfikować w źródłowych pracach autora (pierwsze niemieckie wydanie **Theorie der Grundrechte** ukazało się w 1985 roku).

Roszczenie prawa do słuszności. Alexy wobec Radbrucha, Kelsena i doświadczenia ustawowego bezprawia

Kolejnym istotnym elementem dorobku Alexy'ego jest koncepcja roszczenia prawa do poprawności (**claim to correctness**). Opiera się ona na przekonaniu, że prawo nie jest jedynie zbiorem norm ustanowionych przez kompetentne organy, lecz wysuwa również roszczenie do normatywnej prawidłowości. Oznacza to, że systemu prawnego nie da się w pełni zrozumieć, ograniczając się jedynie do odtworzenia faktów społecznych i instytucjonalnych dotyczących jego powstania. Kluczowy jest tu wymiar idealny, związany z uzasadnieniem sprawiedliwości i prawomocności norm. Alexy rozwijał tę argumentację m.in. w pracy **Begriff und Geltung des Rechts** z 1992 roku (znanej jako **The Argument from Injustice**) oraz w późniejszych rozważaniach o dwoistej naturze prawa. Z perspektywy historycznego doświadczenia faszyzmu zasadnicze znaczenie ma relacja tej teorii do formuły Gustava Radbrucha.

Radbruch wskazywał na granicę, po przekroczeniu której skrajna niesprawiedliwość podważa sam normatywny status aktu ustawowego. Alexy rozwijał obronę tej koncepcji, wyjaśniając relację między formalnym obowiązywaniem norm a podstawowymi wymaganiami moralnej poprawności prawa. Nie zakłada on, że każdy niesprawiedliwy przepis automatycznie przestaje obowiązywać – autor uznaje bowiem wagę pewności i stabilności instytucjonalnej. Wyjątkiem jest sytuacja, w której niesprawiedliwość staje się skrajna, zwłaszcza gdy ustawodawstwo świadomie odrzuca elementarne zasady równej podmiotowości ludzi.

W tym punkcie wyraźnie zarysowuje się dystans Alexy'ego wobec pozytywizmu prawniczego Kelsena. Ten ostatni stworzył teorię pozwalającą badać prawo jako hierarchiczny system norm, których ważność wynika z odpowiednich źródeł i kompetencji. Alexy natomiast wskazuje na konieczność uwzględnienia wymiaru idealnego, którego nie można całkowicie oddzielić od pojęcia prawa. Nie należy jednak utożsamiać pozytywizmu z aprobatą reżimów totalitarnych; metodologia oddzielająca kwestię obowiązywania od oceny moralnej nie musi oznaczać politycznej akceptacji niesprawiedliwości. Spór dotyczy raczej filozoficznego rozumienia relacji między prawem a moralnością oraz sposobu rozpoznawania skrajnych przypadków doświadczenia ustawowego bezprawia. Kluczowe pozostaje tu rozróżnienie pomiędzy prawem jako instytucjonalną rzeczywistością a prawem jako przedsięwzięciem uzasadniania. Państwo może bowiem ustanowić rozbudowane procedury administracyjne, sądowe i legislacyjne, a jednocześnie wykorzystywać je do systematycznego ograniczania praw określonych grup.

Od moralnej krytyki prawa do strukturalnej zależności władzy

W takim przypadku formalna sprawność aparatu prawnego nie przesądza o moralnej prawomocności jego działania. To właśnie dlatego Alexy'owska dwoista natura prawa może stać się instrumentem krytycznej analizy reżimów, w których przepisy pozostają wewnętrznie uporządkowane, lecz ich rzeczywistą funkcją jest utrwalanie dyskryminacji i przemocy. W kontekście demokratycznej samoobrony kluczowe jest jednak to, by moralna krytyka prawa nie przerodziła się w dowolność interpretacyjną. Gdyby każdy uczestnik sporu mógł odmówić stosowania normy wyłącznie w oparciu o osobiste przekonanie o jej niesprawiedliwości, stabilność systemu prawnego zostałaby poważnie zachwiana. Dlatego koncepcja ustawowego bezprawia musi być wyraźnie odróżniona od zwykłej krytyki polityki publicznej czy argumentacji za zmianą prawa. Demokratyczne społeczeństwo potrzebuje bowiem zarówno możliwości kwestionowania niesprawiedliwych regulacji, jak i przewidywalnych procedur rozstrzygania sporów o ich obowiązywaniu. W tym ujęciu Alexy wprowadza istotną korektę dwóch skrajnych stanowisk.

Pierwsze z nich utożsamiałoby legalność z pełną prawomocnością moralną każdego aktu władzy; drugie zaś pozwalałoby zastępować obowiązujące normy nieograniczoną oceną osobistych wartości interpretatora. Teoria ta wskazuje na konieczność instytucjonalnego uzasadniania decyzji w sposób, który uwzględnia zarówno pozytywnoprawną strukturę porządku, jak i wymogi sprawiedliwości. Koncepcja ta ma szczególne znaczenie dla ograniczania autorytarnej instrumentalizacji prawa.

Dopełnieniem tej analizy jest perspektywa Gene'a Sharpa, a zwłaszcza jego trzytomowa praca The Politics of Nonviolent Action z 1973 roku. Sharp rozwija w niej teorię działania bez przemocy jako specyficznej formy politycznego wpływu, której skuteczność nie musi wynikać jedynie z moralnego oddziaływania na przeciwnika.

Fundamentem jego myśli była strukturalna zależność władzy od społecznego współdziałania, organizacyjnego podporządkowania i dostępności zasobów. W tym ujęciu władza państwowa nie funkcjonuje wyłącznie dzięki formalnym kompetencjom, gdyż jej rzeczywiste wykonywanie wymaga uczestnictwa administracji, instytucji gospodarczych, organizacji społecznych i konkretnych ludzi. Podejście Sharpa można zestawić z klasyczną definicją państwa Maxa Webera oraz jego koncepcją legitymizacji władzy. Weber wskazywał na znaczenie roszczenia do monopolu prawomocnego stosowania przemocy fizycznej na danym terytorium, analizując jednocześnie podstawy społecznego uznawania autorytetu. Sharp natomiast rozwinął perspektywę bardziej operacyjną, skupiając się na zależności aparatu władzy od współdziałania obywateli.

Nie oznacza to, że jednostka może bez konsekwencji i w sposób dowolny odmówić wykonywania każdego obowiązku publicznego. Istotne pozostaje jednak uświadomienie sobie, że rzeczywista zdolność sprawowania władzy zależy od sieci relacji społecznych, których znaczenie często pozostaje niewidoczne w formalnej strukturze konstytucji.

Pokojowy opór jako zorganizowana alternatywa dla bierności

Sharp skatalogował 198 metod działania bez przemocy, dzieląc je na trzy szerokie kategorie: protest i perswazję, odmowę współdziałania oraz interwencję bez przemocy. Pierwsza z nich obejmuje m.in. publiczne oświadczenia, petycje, zgromadzenia, inicjatywy edukacyjne i działania symboliczne. Druga odnosi się do różnorodnych form społecznej, gospodarczej i politycznej odmowy uczestniczenia w określonych praktykach. Trzecia zaś skupia się na bardziej bezpośrednich działaniach społecznych, w których uczestnicy dążą do zmiany rzeczywistych warunków funkcjonowania instytucji bez stosowania przemocy fizycznej.

Należy podkreślić, że katalog ten ma charakter historyczno-analityczny i nie oznacza automatycznej dopuszczalności prawnej każdej opisanej metody w dowolnym państwie. Zasadnicza wartość teorii Sharpa polega na wykazaniu, że pokojowy opór nie musi oznaczać bierności ani ograniczać się do moralnych apeli. Może on obejmować zorganizowane działania zbiorowe, których realne konsekwencje wpływają na strukturę relacji politycznych i gospodarczych. Z perspektywy nauk

społecznych kluczowe jest zatem odróżnienie przemocy jako sposobu oddziaływania od skuteczności społecznej – wywieranie presji nie zawsze wymaga bowiem stosowania siły fizycznej. W społeczeństwie demokratycznym refleksję tę należy jednak rozpatrywać w świetle prawa, ochrony innych uczestników życia publicznego oraz odpowiedzialności za skutki podejmowanych działań. W ujęciu Sharpa pokojowe działanie zbiorowe nie jest tożsame z nieograniczoną tolerancją wobec wszystkich decyzji politycznych; może ono obejmować wyraźny konflikt, sprzeciw i formy presji zmierzające do zmiany konkretnych praktyk. Nie należy jednak utożsamiać tej teorii z nakazem powszechnego nieposłuszeństwa wobec demokratycznych instytucji, gdyż opis metod działania nie przesądza o moralnej i prawnej zasadności każdego ich zastosowania. Istotne jest więc rozdzielenie analizy skuteczności instrumentu od oceny prawomocności celu, któremu ma on służyć.

W kontekście faszyzmu szczególne znaczenie zyskuje umiejętność rozpoznawania struktur społecznych, których autonomia może ograniczać polityczną monopolizację. Niezależne związki zawodowe, organizacje branżowe, stowarzyszenia, redakcje czy uczelnie mogą tworzyć środowisko umożliwiające wspólne reprezentowanie interesów oraz kwestionowanie decyzji władzy. Nie oznacza to, że wszystkie te instytucje zawsze reprezentują wartości demokratyczne – ich rzeczywista działalność bywa zróżnicowana. Zasadnicza jest jednak sama możliwość istnienia wielu autonomicznych ośrodków organizacyjnych, których całkowite podporządkowanie jednemu przywództwu nie jest naturalnym warunkiem funkcjonowania społeczeństwa pluralistycznego.

Empiryczne rozwinięcie refleksji nad działaniem bez przemocy przedstawiły Erica Chenoweth i Maria J. Stephan w książce „Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict” z 2011 roku. Autorki analizowały historyczne kampanie dążące do daleko idących celów politycznych, takich jak zmiana reżimu czy uzyskanie niepodległości.

Przewaga pokojowego oporu i warunki jego skuteczności

Badania Chenoweth wskazują, że w analizowanym zbiorze kampanie bez przemocy osiągały pełen sukces częściej niż te wykorzystujące zorganizowaną przemoc. Zależność ta nie sprowadza się jedynie do kwestii moralnej wyższości danego modelu działania; analiza dotyczyła przede wszystkim organizacyjnych i społecznych warunków skuteczności.

W opracowaniu The Future of Nonviolent Resistance, opublikowanym w Journal of Democracy w 2020 roku, autorka przedstawiła wyniki analizy 565 zakończonych kampanii politycznych. Około 51

procent kampanii bez przemocy zakończyło się pełnym sukcesem, podczas gdy wśród działań z użyciem przemocy odsetek ten wyniósł około 26 procent. Jednocześnie Chenoweth wskazała na istotny spadek skuteczności pokojowych ruchów po 2010 roku, kiedy to odsetek sukcesów obniżył się poniżej 34 procent. Wyniki te odnoszą się do ściśle określonej kategorii historycznych kampanii i przyjętych definicji sukcesu, dlatego nie można ich automatycznie przenosić na wszystkie współczesne protesty, spory pracownicze czy działania w ramach ustabilizowanych demokracji.

Szczególnym przedmiotem recepcji badań Chenoweth stała się reguła 3,5 procent, odnosząca się do zaobserwowanego historycznie związku między szerokim uczestnictwem społecznym a powodzeniem kampanii. Nie należy jednak traktować tej wartości jako matematycznego progu, którego przekroczenie automatycznie gwarantuje zmianę polityczną. Sama autorka wielokrotnie podkreślała, że jest to empiryczna obserwacja i przybliżona reguła, a nie uniwersalne prawo społeczne. W późniejszych badaniach zidentyfikowano bowiem przypadki kampanii, które mimo ogromnej mobilizacji nie osiągnęły celu.

Ważne pozostaje zatem uświadomienie sobie, że liczba uczestników nie zastępuje analizy struktury organizacyjnej, trwałości zaangażowania i relacji z instytucjami państwa. Z perspektywy socjologii ruchów społecznych kluczowe są przyczyny przewagi kampanii bez przemocy obserwowanej w badanych zbiorach.

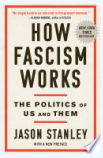
Działania pokojowe obniżają próg uczestnictwa, umożliwiając zaangażowanie osób w różnym wieku, o różnym stanie zdrowia i możliwościach organizacyjnych. Sprzyjają one szerszej społecznej identyfikacji z postulatami oraz ułatwiają współpracę między grupami, które zazwyczaj pozostają od siebie oddzielone. Nie oznacza to jednak, że pokojowy charakter działania gwarantuje akceptację – znaczenie mają tu również cel, sposób organizacji i rzeczywiste konsekwencje przedsięwzięcia. Istotnym elementem wyjaśnień Chenoweth jest możliwość zmiany postaw osób funkcjonujących w instytucjach podtrzymujących władzę. Pracownicy administracji czy przedstawiciele różnych środowisk zawodowych nie istnieją w próżni, a ich zachowania zależą od społecznej legitymizacji konkretnych decyzji. W warunkach autorytarnej koncentracji władzy szczególnie ważne może być szerokie ujawnianie sprzeciwu wobec naruszeń prawa. Nie oznacza to jednak, że osoby pełniące funkcje publiczne powinny dowolnie odstępować od swoich obowiązków; sposób ich wykonywania pozostaje regulowany prawem. Kluczowe jest tu rozróżnienie między odmową wykonania bezprawnego polecenia a arbitralnym zaniechaniem realizacji legalnych kompetencji.

Współczesne badania wskazują również na ograniczenia mobilizacji opartej głównie na mediach społecznościowych. Duży zasięg komunikatu pozwala szybko zgromadzić ludzi, ale nie musi prowadzić do budowy trwałych struktur zdolnych do odpowiedzialnego podejmowania decyzji. Istotna jest tu relacja między widocznością protestu a długookresową zdolnością do organizowania

współpracy, zarządzania zasobami i rozwiązywania konfliktów wewnętrznych. Właśnie dlatego Chenoweth zwraca uwagę na zanik tradycyjnych kompetencji organizacyjnych, których zdobywanie wymaga czasu, doświadczenia i instytucjonalizacji działań. Z perspektywy naukowej kluczowe pozostaje także odróżnienie skuteczności w osiąganiu doraźnego celu od długofalowej jakości późniejszego porządku politycznego. Kampania może doprowadzić do zmiany przywództwa, ale nie musi automatycznie zapewnić niezależności sądownictwa, stabilności administracji czy ochrony mniejszości. Z tego powodu analiza pokojowego oporu powinna obejmować nie tylko moment sukcesu, lecz także późniejsze procesy instytucjonalne. Rozróżnienie to ma fundamentalne znaczenie dla demokracji, której trwałość wymaga czegoś więcej niż samego odsunięcia konkretnej osoby od władzy.

> Czy demokracja, by przetrwać, musi nauczyć się posługiwać narzędziami swoich przeciwników, czy raczej jej jedynym ratunkiem jest radykalna wierność własnym wartościom nawet w obliczu zagrożenia? Prawdziwa odporność systemu nie tkwi bowiem w sile zakazów, lecz w zdolności społeczeństwa do organizowania sprzeciwu bez uciekania się do przemocy. Ostatecznie to nie paragrafy, lecz żywa tkanka autonomicznych instytucji i obywatelska odwaga decydują o tym, czy prawo pozostanie gwarantem wolności, czy stanie się jedynie uporządkowaną formą opresji.

Inspiracje

[1]

"How Fascism Works Jason Stanley" Jason Stanley

Random House | ISBN: 9780525511847

Jason Stanley (ur. 1969) jest amerykańskim filozofem specjalizującym się w epistemologii, filozofii języka i filozofii politycznej. Pełni funkcję Bissell-Heyd Chair in American Studies w Munk School of Global Affairs & Public Policy na Uniwersytecie w Toronto, wcześniej pełniąc funkcję Jacob Urowsky Professor of Philosophy na Uniwersytecie Yale w latach 2013-2025. Stanley uzyskał tytuł doktora na Massachusetts Institute of Technology w 1995 roku pod kierunkiem Roberta Stalnakera. Jego fundamentalny wkład w epistemologię analityczną obejmuje obronę pragmatycznego narzucania – poglądu, że interesy praktyczne wpływają na wiedzę – oraz argumentację, że praktyczna „know-how" jest rodzajem wiedzy propozycjonalnej. W filozofii społecznej i politycznej Stanley jest powszechnie znany ze swoich wpływowych analiz propagandy, erozji demokracji i retoryki autorytarnej. Jego badania naukowe pokazują, jak mechanizmy językowe i propaganda podważają demokratyczną debatę, równość i dyskurs publiczny.

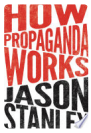
Jason Stanley *(born 1969) is an American philosopher specializing in epistemology, the philosophy of language, and political philosophy. He serves as the Bissell-Heyd Chair in American Studies at the University of Toronto's Munk School of Global Affairs & Public Policy, having previously served as the Jacob Urowsky Professor of Philosophy at Yale University from 2013 to 2025. Stanley earned his PhD from the Massachusetts Institute of Technology in 1995 under Robert Stalnaker. His foundational contributions to analytic epistemology include defending pragmatic encroachment—the view that practical interests affect knowledge—and arguing that practical 'know-how' is a species of propositional knowledge. In social and political philosophy, Stanley is widely recognized for his influential analyses of propaganda, democratic erosion, and authoritarian rhetoric. His scholarship demonstrates how linguistic mechanisms and propaganda undermine democratic deliberation, equality, and public discourse.*

University of Toronto

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] "How Propaganda Works"

Jason Stanley

2015 | Princeton University Press | ISBN: 9780691173429

[2] "Know How"

Jason Stanley

2011 | OUP Oxford | ISBN: 9780191619618

[3] "Language in Context"

Jason Stanley

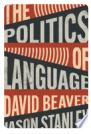
2007 | OUP Oxford | ISBN: 9780191527555

[4] "Erasing History"

Jason Stanley

2024 | Simon and Schuster | ISBN: 9781668056912

[5] "The Politics of Language"

David Beaver, Jason Stanley

2023 | Princeton University Press | ISBN: 9780691242743

[6] "Knowledge and Practical Interests"

Jason Stanley

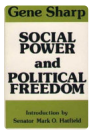
2005 | Oxford University Press | ISBN: 9780199230433

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] "Protestbewegung und Hochschulreform"

Jürgen Habermas

[8] "Social power and political freedom"

Gene Sharp

[9] "Making Europe Unconquerable"

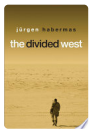
Gene Sharp

[10] **"The Politics of Nonviolent Action"**

Gene Sharp

Porter Sargent Publishers

[11] **"The Divided West"**

Jürgen Habermas

John Wiley & Sons | ISBN: 9780745694580

[12] **"The Past as Future"**

Jürgen Habermas

U of Nebraska Press | ISBN: 9780803272668

[13] **"Civil Resistance: What everyone needs to know"**

Erica Chenoweth

ISBN: 9780190244392

[14] **"The Climate Book"**

Erica Chenoweth

Random House | ISBN: 9780141999050

[15] **"Why Civil Resistance Works"**

Erica Chenoweth, Maria J. Stephan

2011 | Columbia University Press | ISBN: 9780231156837

[16] **"Unlocking Democracy"**

Peter Facey, Bethan Rigby, Alexandra Runswick

2008

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] **"The Five Stages of Fascism*"**

Robert O. Paxton

2017 | Fascism | DOI: 10.4324/9781351158367-4

Źródło

[2] **"4 The Five Stages of Fascism"**

Robert O. Paxton

2022 | France in the Era of Fascism | DOI: 10.1515/9781782389569-006

Źródło

[3] **"Pathways to Fascism"**

Robert Paxton

2012 | New Left Review | DOI: 10.64590/ywd

Źródło

[4] **"Militant Democracy and Fundamental Rights, I"**

Karl E. Loewenstein

1937 | American Political Science Review | DOI: 10.2307/1948164

Źródło

[5] **"Militant Democracy and Fundamental Rights, II"**

Karl E. Loewenstein

1937 | American Political Science Review | DOI: 10.2307/1948103

Źródło

[6] **"Political Power and the Governmental Process"**

Leonard M. Leiman, Karl E. Loewenstein

1958 | The Yale Law Journal | DOI: 10.2307/794015

Źródło

[7] **"Autocracy Versus Democracy in Contemporary Europe, I"**

Karl E. Loewenstein

1935 | American Political Science Review | DOI: 10.2307/1947789

Źródło

[8] **"On Balancing and Subsumption. A Structural Comparison"**

Robert Alexy

2003 | Ratio Juris | DOI: 10.1046/j.0952-1917.2003.00244.x

Źródło

[9] **"On the Structure of Legal Principles"**

Robert Alexy

2000 | Ratio Juris | DOI: 10.1111/1467-9337.00157

Źródło

[10] "La pretensión de corrección del derecho. La polémica completa entre Alexy y Bulygin sobre la relación entre derecho y moral. 2 Ed. Serie de Teoría Jurídica y Filosofía del Derecho N.º 18"

R. Alexy, E. Bulygin, Paula Gaido

2022 | DOI: 10.2307/j.ctv3596qnj

Źródło

[11] "Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research"

Jürgen Habermas

2006 | Communication Theory | DOI: 10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x

Źródło

[12] "Constitutional Democracy: A Paradoxical Union of Contradictory Principles?"

Jürgen Habermas

2001 | Political Theory | DOI: 10.1177/0090591701029006002

Źródło

[13] "Reflections and Hypotheses on a Further Structural Transformation of the Political Public Sphere"

Jürgen Habermas

2022 | Theory Culture & Society | DOI: 10.1177/02632764221112341

Źródło

[14] "The European Nation State. Its Achievements and Its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship"

Jürgen Habermas

1996 | Ratio Juris | DOI: 10.1111/j.1467-9337.1996.tb00231.x

Źródło

[15] "Statutory Lawlessness and Supra-Statutory Law (1946)"

Gustav Radbruch

2006 | Oxford Journal of Legal Studies | DOI: 10.1093/ojls/gqi041

Źródło

[16] "Social Power and Political Freedom."

Sakari Sariola, Gene Sharp

1982 | Contemporary Sociology | DOI: 10.2307/2067023

Źródło

[17] **"Research project on "Totalitarianism and non-violent resistance""**

Gene Sharp

1959 | Journal of Conflict Resolution | DOI: 10.1177/002200275900300208

Źródło

[18] **"From Dictatorship to Democracy"**

Gene Sharp

2012 | DOI: 10.2307/jj.26193335

Źródło

[19] **"FROM 'POLITICS AS A VOCATION'"**

Max Weber

1991 | Edinburgh University Press eBooks | DOI: 10.1515/9781474469654-020

Źródło

[20] **"Can Collective Action Institutions Outperform the State?"**

Max Harleman, Jeremy G. Weber

2025 | Policy Studies Journal | DOI: 10.1111/psj.70065

Źródło

[21] **"Germany's Future Form of State"**

M. Weber

2021 | Max Weber Studies | DOI: 10.1353/max.2021.0000

Źródło

[22] **"Why civil resistance works: the strategic logic of nonviolent conflict"**

Maria J. Stephan, Erica Chenoweth

2012 | Choice Reviews Online | DOI: 10.5860/choice.49-4127

Źródło

[23] **"Can Structural Conditions Explain the Onset of Nonviolent Uprisings?"**

Erica Chenoweth, Jay Ulfelder

2016 | Journal of Conflict Resolution | DOI: 10.1177/0022002715576574

Źródło

[24] **"Civil Resistance: What Everyone Needs to Know®"**

Erica Chenoweth

2021 | DOI: 10.1093/wentk/9780190244392.001.0001

Źródło

[25] "Understanding nonviolent resistance"

Erica Chenoweth, Kathleen Gallagher Cunningham

2013 | Journal of Peace Research | DOI: 10.1177/0022343313480381

Źródło

[26] "Evidence for the Effectiveness of Nonviolent Resistance is Surprisingly Strong"

Erica Chenoweth, Maria J. Stephan

2026 | DOI: 10.2139/ssrn.7357040

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 57ddecc0-059b-4238-93a5-41a0e72847ef